

Ezeréves a magyar iskola

Győriványi Sándor

Fejezetek a magyar szakképzés történetéből I.

A magyar szakképzés története szerves része a magyar iskola ezeréves múltjának. A neveléstörténet eddig azonban viszonylag „mostohán” bánt a szakképzés történetével. E hiányt pótlandó három részletben adjuk közre a szerző adatokban gazdag tanulmányát.

Ennek a tanulmánynak szándékát *Hajnal István* (1892–1956) professzor ültette a szerző tudatába, amikor egyik újkortörténeti szemináriumán értesült arról, hogy tanítványa kötélygártó segédként dolgozik. Megjegyezte, hogy a történészek között ritka az olyan ember, aki mögött már egy megjelent műszaki könyv is áll, és ösztönözött arra, hogy ipar- és technikatörténettel foglalkozzam a doktori szigorlat későbbi esélyével.

Hajnal professzorral kapcsolatomban akkor sem szakadt meg, amikor őt a Magyar Tudományos Akadémiáról, engem pedig az egyetemről politikai okokból kizártak. A lakásán olvasta el reménybeli disszertációm részleteit, és kimerítő írásbeli észrevételeket tett hozzájuk. Azt is javasolta, hogy a kutatást bővítsem ki az ipari intézmények, köztük a szakképzés irányába is. A következő években már szakképzési adatokat is céduláztam levéltárakban, könyvtárakban, ahol többen felfigyeltek erre. Így 1953-ban felkértek a Műszaki Tanárképző Főiskoláról, hogy anyagomat bocsásam rendelkezésükre egy nyomtatásban megjelenő jegyzet formájában, külön az iparitanuló-képzés és külön a technikai képzés tanárjelöltjei számára.

A körülmények úgy hozták, hogy később, már a szakoktatás területén működve, a témában több részlettanulmányt publikáltam szakmai kiadványokban. A nyolcvanas évektől többször felkértek új szintézis megalkotására is.

A céhélet kibontakozása hazánkban

A szervezett szakképzés először a céhek keretében valósult meg. Magyarországon az ipar és a városi élet fejlődésével együtt jelentek meg a XIV. század elején a céhek.¹ A céh (németül *Zunft*, *Innung*, *Gilde*, olaszul *credenza*, angolul *trades-gilde*) az azonos foglalkozást űzők kiváltságokkal körülbástyázott szervezete volt a középkorban. Itáliában és Németországban alakultak ki egy-egy védőszent oltalmában bizakodva.

A céh valójában érdekvédelmi szervezet volt,² célja a piaci körzet védelme a külső áruk versenyével szemben. Ezért igyekszik tagjai számára bizonyos korlátok között anyagvásárlási és árueledési monopóliumot biztosítani úgy, hogy egyide-

¹ Győriványi Sándor: A magyarországi köteles céhek és céhszakások. Textilipari Múzeum évkönyve. Bp., 1980. 27. o.

² Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp., 1956. 111. o.

jüleg megszabja a termék előállításának módját, személyi és tárgyi feltételeit. A céhek alakulása változó időpontokra esett, attól függően, mennyire tudták kielégíteni a helyi vásárlókat. A piac tágítására nem törekedtek, de azt mindenképpen megvédték külső vetélytársaktól. A céhek megalakulását ezért rendszerint megelőzte az ösztönös helyi szervezkedés, aminek eredménye valamilyen privilégium volt, amit oklevél is megőrkített. Ezért nehéz válaszolni arra a kérdésre, melyik az első magyar céhlevél. *Szádeczky* nyomán sokáig a kassai szűcsökét tartották annak, akik 1307-ben nyertek oklevelet. Hitelességével kapcsolatban kétségek merültek fel, és tartalmi érvek is szóltak ellene.³ Az viszont biztos, hogy az I. Nagy Lajos által 1376-ban 24 szakma számára kiadott erdélyi szász szabályzat már megfelel a céhlevelekkel szemben támasztott kritériumoknak, szabályozta az inasfelvételt, a munka nélküli, a munkaképtelen, az elaggott tagok segélyezését, gondoskodott az özvegyekről, az árvákról, s testületileg megadta a végtisztességet az elhunytaknak. Ellenőrizte a képzettséget, az áruk szigorú vizsgálatával védte a minőséget. Részt vett minden céhtag a város védelmében tűz, elemi csapás és ellenséges támadással szemben.

A magyarországi céhes fejlődésnek három szakasza különböztethető el. Az első szakasz a XIV. századtól a XVI. század második feléig tart. Jellemzője, hogy a céhes kézművesipar a nagyobb, többnyire szabad királyi városokba, tárnoki városokba és bányavárosokba koncentrálódott. A fejlődés második szakasza a török hódoltság idejét és a kuruc korszakot foglalja magában, s hozzávetőlegesen a XVIII. század második harmadát terjeszthető ki. A királyi Magyarországon és Erdélyben „e zivatáros századok” alatt is nagyszámú céh jött létre, tükrözve a háborús pusztítás és más nehézségek ellenére is végbemenő gazdasági és társadalmi fejlődést. A harmadik szakasz a céhek megszüntetéséig, 1872-ig tart. Az állami ellenőrzés fokozódik. A céhek jogait korlátozzák, hogy ne lehessenek a kibontakozó kapitalisztikus iparfejlődés gátjaivá.⁴

Szakmai nevelés a céhrendszerben

A céhélet alsó lépcsőjén állt az inas, aki nagyon fiatalon kezdte tanulni a mesterségét. 10-12 éves korában fogadták fel a mesterek, leggyakrabban 3-4, de néhány mesterségnél ennél hosszabb, 5-6-7, sőt 8 esztendőre. Ez Nyugat-Európában is hasonlóképpen történt.⁵ Családtagnak tekintették Mestere asztalánál evett, és patriarchális helyzetéből eredően a ház apró teendőibe is bekapcsolták. Parancsolt neki a mesterné a háztartásban, a mester és a legények a műhelyben.

Szegődttetésekor az inas, illetve szülei felvételi díjat is fizettek a céhládába, és tartoztak áldomással is, ami céhenként változóan 2 tál étket és 1-2 pint bort

³ *Szádeczky Lajos: Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon. Okirattárral I-II. Bp., 1913. 29. o.*

⁴ *Györiudnyi S.: A magyarországi kötelek... 27. o.*

⁵ Nyugat-Európában az irásbeliség fejlettsége következtében már jogszabatos inasszerződéseket kötöttek. Egy Kölnben 1404-ben kötött szerződés részlete: „En, Johann Toynburch, régi kölni polgár, minden embernek tudtára adom, hogy a tisztas férfinak, Ailiff Bruwer aranyműves mesternak berbe adtam (vermeit hain) tulajdon fiamat, Toenis, ki bele is egyezett abba, hogy az aranyműves mesterséget Kölnben megtanulja, és neki nyolc évben keresztül hűségesen szolgáljon. Ez a nyolc év pedig e levél kelte után következő Szent Máttyás apostol napján kezdődik, és megzakítás nélkül tart. Ailiff mester köteles fiamat e nyolc év folyamán eltartani. Amennyiben Toenis fiam az említett nyolc év első évében meghalna, Ailiff mester köteles nyolc aranyat abból a tizenhat aranyból visszaadni, amit neki előlege adtam. Ha azonban ugyanaz a Toenis fiam akár csak egy nappal is az első év befejezése után halna meg, akkor az említett Ailiff mester sem nekem, sem örökösöimnek egy fillért sem tartozik visszaadni. Hasonló részletességgel így tovább. *H. Loesch: Die Kölner Zunfturkunden. Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde. XXII. Bonn, 1907. I. 221-222. o.*

jelentett.⁶ Az inas a XVI. századig általában nem végzett előtte semmiféle iskolát, később megkövetelték, hogy olvasni és írni tudjon.⁷ Igazolnia kellett viszont tanúk előtt „becsületes ágyból lőtt születését”, később nemzetséglevelét (keresztlevelét) is be kellett mutatnia.⁸ A sikeres elszegődés és 2-4 heti próbaidő után az inas mesteréhez költözött. Fizetése nem volt, csupán ételmet, lakást és szűkösen ruhát kapott. Hűségnek kellett lennie munkaadójához. Amit a mestertől vagy a mesternétől a legényekre hallott, azt nem volt szabad kifecsegni; de amit a legények beszéltek a mesterre vagy háznépére, azt köteles volt jelenteni, „hogy jó házi béke tartassék”.⁹ Illedelmes, tisztességtudó magatartást vártak el tőle. Az utcán és a boltban kalap levéve kellett köszönnie minden szakmabeli mesternek, mesternének, legénynek és természetesen a vásárlónak. Étkezések előtt imádkoznia kellett, s ha mestere mást nem bízott rá, vallása istentiszteletein részt kellett vennie. Erkölcsi követelmények tekintetében első helyen a megbízhatóság, a tulajdon tisztelete állt. Egy krajcárt érnek eltulajdonítása miatt elcsapták. Ilyenkor több helyütt inastársai kettőt-kettőt ütöttek a tolvajon, s azután elbocsátották.¹⁰ Az inas munkaidejét, teendőit a mester határozta meg. A munkaidő lényegében látástól vakulásig, napfelkeltétől napnyugtáig tartott. Télen rövidebb volt, hisz világítás mellett ritkán dolgoztak, annak tűzveszélye miatt. Legfeljebb vásárok előtt került rá sor. Ugyanakkor a hosszú munkaidőt viszonylag hosszú pihenőidők tagolták. A „főlöstököm” (a reggeli), az ebéd és a vacsora ideje a maihoz képest hosszú volt és rendszeres. Helyenként – bár a céhlevelek tiltják – hétfői napon „Blau Montagot”, munkalazítást tartottak, máskor nem volt elegendő munka sem.

A mester maga is részt vett a termelésben, s az árucikk kiváló technikai kivitele, amelyet kéziszerszámokkal ért el, az ő szakértelmét bizonyította. A szakma elsajátítása ezért igényelt hosszas tanulást, hiszen a termék minden munkafázisát ugyanaz az ember végezte. Az inasnak mindezt meg kellett tanulnia. Kezdetben az volt a feladata „az miszert (szerszámot) szépen helére rakni, és ha látod a munkálkodó miszert széjjel heverődni, minduntalan fölvegyed, mert ha föl nem veszed, az te urad igen bánja azt”.¹¹ Önállóan általában a második évben kezdett dolgozni, egyszerűbb munkákon. Mesterétől sajátított el minden elméleti ismeretet és gyakorlati készséget. Ha hibázott, azonnal megbüntették, mert az elrontott kontármunka szemükben becsületbe vágó hiba volt.¹² Büntetése a szitkozódás és a testi fenytetés volt. A céhlevelek kimondták ugyan, hogy a „Mester Inasát keményen ne tartsa”, de kimondja azt is, hogy az inas „mód szerint való szitkokért urát el nem hagyhatja”.¹³ Hogy mennyire a bot volt a fegyelmező eszköz, bizonyítja az a kegyes intés, amit a felszabaduló inasozhoz intézett a céhmester az ünneplőbe öltözött céh előtt, a nyitott láda áhítatos légkörében: „Te neked ezelőtt a pálca, avagy a vessző volt a büntetésed, de immár ezután, ha úgy nem cselekszel amint kellene, tisztességesen nem viseled magadat, bizonyára ezután törvénnyel nyúlnak hozzád, és így tisztességben is megfogyatkozol. A tisztesség dolga pedig csak

⁶ Szódeczky L.: Iparfejlődés... 206. o.

⁷ Györiújdnyai Sándor: A magyarországi iparitanulóképzés vázlatos története. Bp., 1953. 6. o.

⁸ Szódeczky L.: uo. 206. o.

⁹ Szódeczky L.: uo. 208. o.

¹⁰ Szódeczky L.: uo. 208. o.

¹¹ Sárvári lakatos szabályzat. 1677. (Kiemelés tőlem, Gy. S.: A magyarországi iparitanulóképzés... i. m. 8. o.)

¹² Vigh Albert: Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben. Bp., Pátria, 1932. 23. o.

¹³ Debreceni, nagykirályi szűgyártók szabályzata. 1599. Bp., Egy. Ktár. Szódeczky L.: Iparfejlődés... 207. o.

egy cérnaszálon áll, azt igen kell az embernek oltalmaznia, mert, ha annak a kötele egyszer elszakad, igen nehéz helyre állítani".¹⁴

Az inasélet csupán a mesterek fiai számára volt könnyebb, ezért rászolgált nevére, amely nem az ín szóból származik, hanem az ínséges szónak a gyökere.¹⁵ Nem csoda, hogy gyakori volt a szökés. Ha szökése után harmadnapra visszatért mesteréhez, bírságot fizetett. Ha negyedévig volt távol, újra kellett beszégednie. Ha jótálló kezesei sem tudták újra munkába állítani, bírságot fizettek érte.

Ha szerencsésen kitöltötte az oly hosszúnak tűnő „apród esztendeit”, jelentkezhetett tanuló leveléért a céhmesternél, aki megfelelő taksa fejében kiállította a boldogító, „szabadulást” jelentő okmányt.

Ezzel azonban tanulása még nem ért véget. Fiatal legényként rendszerint egy-két évig még tanítómesterénél maradt, az első időben fél bérért. Ezalatt készült fel a vándorlásra (valcolásra). Ennek az volt az eredeti célja, hogy a fiatal szakember megismerje idegen városok, műhelyek ipari technikáját. A vándorlással együtt járó élmények, fáradalmak, veszedelmek jótékony hatást gyakoroltak alakuló jellemére.¹⁶ A vándorlás időtartamát (2–5 év) is meghatározták a céhlevelek. A legény szálláshelyéről (Herberg) is gondoskodtak a céhek akkor is, ha nem állt munkába, hanem továbbvándorolt. Ilyenkor útiköltséget (Geschenk) is adtak számára. Természetesen ügyeltek arra, nehogy illetéktelen kapja a „senkot”. Így azokban a szakmákban, ahol ez szokásban volt, kialakult a jelekkel folyó kommunikáció. Ezekre a titkos jelekre és szavakra ugyan csak addig volt szükség, míg a vándorló legények zöme írástudatlan volt, majd hagyományként később is fennmaradt ez a jelbeszéd szokás.

A XV. század közepétől Nyugat-Európában kialakuló tőkés gazdálkodás évszázados késéssel hatott Magyarországon is, tönkretette a céhek hagyományos jómódját, megjelentek az első manufaktúrák is. A céhes mesterek romló anyagi helyzetüket úgy próbálták fenntartani, hogy fokozták az inasok kizsákmányolását. A XVIII. és XIX. századi céhlevelekben már megjelennek ennek nyomai különböző megfogalmazásokban. Például: „Törekedjék a mester arra, hogy tanulója rövid idő alatt oly jártasságra tegyen szert a munkájában, hogy élelmét kiérdemelje.”¹⁷

A vándorlás befejezése után a legény jogot nyert arra, hogy mesterré váljék a remeklésnek nevezett vizsgával. Ez a vizsga nehéz volt, szigorúak voltak az előírások. A saját költségén készített drága remek is sokszor agyafúrtan bonyolult és nehezen értékesíthető volt. A remeket sokan bírálták, s a legkisebb hibát is bírságot, vagy elutasították a céhes mesterré válást, amely egyre szűkebb lehetőséggé vált. Pedig ez választotta el a céhes legényt döntően a bérmunkástól.

A városi iskolákról

Az iskolai szakképzés első nyomait a német, majd latin és magyar nyelvű városi iskolákban találhatjuk meg.¹⁸

¹⁴ Kmety Béla: Magyar ötvösök helyzete a XVI. században. Bp., 1912. 96–97. o.

¹⁵ Györiudnyi S.: A magyarországi iparitanulóképzés... 7. o.

¹⁶ Györiudnyi Sándor: A földrajzi szemlélet fejlesztése a földrajzot nem tanító iskolákban. = A földrajz tanítása, 1966. 2. sz.

¹⁷ Latin nyelvű, 1828. Szepesi 16 város „új köteles revolúciója” 6. artikuluma. Megújítását Szepesváralján keltették.

¹⁸ B. Schack: Das kommerzielle Bildungswesen in Ungarn. Wien, 1913. 16 o.

A városi iskolákban az oktatás zömmel anyanyelven folyt, és a gazdasági élet szükségleteit is figyelembe vették. Fejlődésükben két korszak különíthető el: az elsőt a számtan szaktárgyként való megjelenése jellemzi (Rechnenschule), a második a könyvvitel tanítása (Buchhalterschule) jegyében mutatkozik.¹⁹ Magyar nyelvű városaink iskoláiban talán a Georgius de Hungaria mester 1499-ből megőrzött latin nyelvű aritmetikáját alkalmazták, amelynek bevezetésében a szerző a kereskedő és iparosok számára. Az első rész fejtegeti a 9 alapléveletet, úgymint a számlálást, az összeadást, a kivonást, a kettőzést, a felezést, a szorzást, osztást, haladványt és gyökvonást. A második rész a törtekkel foglalkozik, míg a harmadik a hármasszabály, társaságsszabály, olasz és magyar arányszabály alkalmazását mutatja be 16, az életből vett gyakorlati példán.²⁰ Magyar nyelvű üzleti könyvei őrződtek meg *Almássy István* kassai kereskedőnek, aki 1597-től 1635-ig az akkor általánosan alkalmazott velencei könyvvitelmodot használta. (Kassán 1632-ből maradt fenn magyar nyelvű kereskedő céhszabályzat, ahol a velencei könyvelés szabályait tartották követendőnek. Ez előírja, hogy az inas 7-8 évig, de legalább 6 évig tanuljon és inaskodását megelőzően látogatni köteles az 1622-től magyar és német oktatási nyelvű városi iskolát.)

Az egyre jobban elvilágiasodó városi iskolák a tisztségviselők mellett elsősorban az iparosok és kereskedők számára jelentettek előnyt az anyanyelven történet olvasás és írás, valamint a számtan elemeinek oktatásával. A mindinkább fejlődő városi élet, az ipar és kereskedelem felvirágzása a különböző ügyletek megkötésekor az írásbeliséget semmiképpen sem nélkülözhetette. Az adásvételi és bérszerződéssek, a kamatra felvett kölcsönök, a jelzálogos kölcsönök, az engedményezések, dologbérszerződések mind feltételezik az írásbeliséget, amint erre a városi számadáskönyvek kellő bizonyítékokat is nyújtanak.²¹

Az intézményes szakképzés kezdetei

A céhes inasnevelés, amely egyesítette a szakképzés és a családi nevelés néhány elemét, helyenként kiegészülve a városi iskolák elméleti oktatásával, már az intézményes szakképzés igényének irányába mutat.²² Magyarország viszonylagos gazdasági elmaradottsága miatt nem igényelte ugyan azokat a kizárólagos műhelymunkán túlmutató intézményeket, amelyeket a XVIII. század elején már a nyugat-európai oktatásfejlesztés kialakított. Mivel azonban a fejlettebb Ausztria társországába volt hazánk, létrehozta néhányat belőlük. Ezek közül időrendben a legkorábbi a Pozsony megyei Szencen, akkori nevén Szempcen létrehozott Collegium Scientiarum Politico Oeconomico Cameralium nevű számviteli iskola volt, amelyet Mária Terézia alapított és kezdetben a piarista *Valeró Jakab* igazgatótt. 1763-ban az intézmény avatási ünnepségén az igazgató a reál oktatás fontosságáról szövegezte, mert elő kell mozdítani a „Föld termőképességét, kincseinek kiaknázását a gazdasági tudományok segítségével”. A három évfolyamos intézményben hittant, német nyelvet, elméleti és gyakorlati geometriát és számtant, természettant,

¹⁹ *Schack Béla-Vincze Frigyes*: A kereskedelmi oktatásügy fejlődése és mai állapota Magyarországon. Franklin, Bp., 1930. 46. o.

²⁰ *Schack B.-Vincze F.*: uo. 47. o.

²¹ *Schack B.-Vincze F.*: uo. 49. o.

²² *Györfi György S.*: A magyarországi köteles céhek és céhszokások. Textilipari Múzeum évkönyve. Bp., 1980. 27. o.

mezőgazdaságtant, könyvvitelt, államszámvitelt és közigazdaságtant tanítottak a lelkes piaristák.²³ A szenci iskola 1776-ig folytatta működését, amikor is leégett. Megmaradt felszerelése a tatai piarista gimnáziumba került, ahol Valeró igazgató-sával 1777-ig tanítottak széprást, stílusztikát, számtant, könyvvitelt azzal a céllal, hogy megfelelő szakismeretekkel növeljék a mezőgazdaság terméshozamát, fejlesszék a kézmű- és gépárt.²⁴

Ugyancsak Mária Terézia királynő „kegyeiből” a külföldön már elterjedt hasonló intézmények mintájára Budán 1770-ben rajziskola (Scola graphidis) létesült. Valószínű, hogy ennek mintájára szervezték meg a Ratio Educationis (1777) rendelkezése alapján minden nagyobb városban az úgynevezett „nemzeti rajziskolákat”, ahová rajzot és némi szakismeretet jártak vasárnaponként tanulni a jobb igyekezetű, tanulnivaló iparosifjak²⁵ és legények. Ezekben a „vasárnapi iskolákban” a tanítás hetenként egyszer, vasárnap délután 2 órától folyt, és főleg az írás, olvasás és számtan elemeinek oktatására terjedt ki. Az iskola nevét is adó rajzoktatás követelményeit a rendelet úgy fogalmazza meg, hogy az iparos a rajzból eleget tud, ha azt, „ami foglalkozásához tartozik, a papíron egyszerű vonalakkal úgy tudja ábrázolni, hogy más is megértse. Ezt pedig úgy éri el, ha olyan idomokat rajzol, amelyek minden tárgyon előfordulnak, ha fogalma van fényről és árnyékról, s ezeket a jelenségeket értelmesen ábrázolni tudja.”

1783-ban II. József kötelezővé tette a mesterinasok számára a vasárnapi rajziskolák látogatását.

Az iskolák még így sem népesülnek be. Ezért 1786-ban a Helytartótanács elrendelte, hogy azokban a városokban, ahol rajziskola van, a rajztanulással fejleszhető iparokban (asztalos, kocsigyártó, ács, lakatos, aranyműves, harangöntő stb.) a mesterek addig fel nem szabadíthatják inasait, amíg bizonyítványt nem mutatnak fel, hogy a vásár- és ünnepnapon rajztanfolyamot egy esztendőn át látogatták. A rajzoktatás természetesen csupán egy osztályban folyt, ahol a kezdőket és haladókat együtt tanították, ami a tanítás színvonalának rovására ment. Ezért elrendelték három osztály felállítását is, de a gyakorlatban legfeljebb kettő, egy kezdő és egy haladó csoport működött.²⁶

1795-ben újabb rendelet intézkedett arról, hogy a városokban fel kell állítani „vasárnapi ismétlőiskolákat”, hogy az írni, olvasni nem tudó inasok ott tanulhassanak vasárnap délután alapismereteket. A XVIII. század végéig tehát az inasok oktatására a vasárnapi rajziskola (tulajdonképpen az inasiskola) és a vasárnapi ismétlőiskola szolgált.

A Ratio Educationis, a kor merkantilista szellemét követve a kereskedelemnek nagy jelentőséget tulajdonított. Ez az oka annak, hogy a megreformált grammatikai iskolákban, gimnáziumokban és jogi akadémiákon helyet kapott a kereskedelemben szükséges „egynemely ismeretek oktatása”. 1778-ban a Ratio alkotói közül Makó Pál latin nyelvű könyvviteli tankönyvet adott ki Budán Institutiones arithmeticae címen.

Megemlékezésre méltó, hogy a Budán működő Tudományegyetem Bölcsészeti Karán 1782-ben megalakult az Institutum Geometricum Hydrotechnicum. Ez az intézet tekinthető a magyarországi műszaki felsőoktatás ősenek.

²³ Vincze Frigyes: Szakoktatásunk múltja és jelene. Bp., 1937. 6. o.

²⁴ Győriágyi Sándor: A kereskedelmi szakoktatás Magyarországon a dualizmus korában. Kézművesipar-történeti Szimpózium, Veszprém, 1990. 107. o.

²⁵ Győriágyi S.: A magyarországi iparitanulóképzés. i. m. 8. o.

²⁶ Győriágyi S.: A mai iparitanulóképzés. i. m. 9. o.

Révai Miklós és Tessedik Sámuel

A legnevezetesebb rajziskola ez idő tájt a már némileg polgárosult Győrött működött. Ennek virágzása az irodalomból ismert és a nyelvtudományban is kiemelkedő jelentőségű *Révai Miklós* (1749–1807) nevéhez fűződik. A kivételes tehetségű, ám összeférhetetlen természetű, emiatt hányatott életű piarista szerzetest szinte évente más és más iskolába helyezte a rendje. Így került *Valeró* mellé Tatára a gimnáziumba, aki felfedezte rajztehetségét és az építészeti iránti vonzódását. Bécsbe küldte a Theresianumba, hogy ott a híres professzoroktól bővebb képzést nyerjen. 1777-ben és 1778-ban tanult ott.²⁷ Számos rajzmintájáért, amit később is küldött híres iskolájának és a bécsi szépművészeti akadémiának, a Helytartótanács többször dicséretben részesítette.²⁸ 1787-ben ő igazgatta a rajziskolát, ahol rajzot, mértant, építészetet, földrajzot és géptant is tanított hat éven át, ahol a tehetségét és tudását tisztelő *Fengler* győri püspök kieszközölte a pápától világi pappá való átminősítését, s felvette egyházmegyéjébe, ami nagyobb mozgásszabadságot jelentett *Révai* számára, amivel élt is. Elhagyta az iskolát – rájuk hagyta saját pénzén szerzett könyv- és rajzgyűjteményét –, és nyelvészeti tanulmányaiba merült.²⁹ A pesti egyetemi katedrára való meghívásáig (1802) megélhetése bizonytalan volt. Több főúri családnál nevelősködött, így a gyermek *gróf Széchenyi István* mellett is.

1803. november 29-én kelt levelében ezt írja róla *Széchenyi István*: „most mink tanuljuk az architektúrát *Révai* föltisztelendő úrtól, aki gyönyörűen tud rajzolni, aki a magyar nyelvnek professora”.³⁰

A korszak több híres rajziskoláját ismerjük. 1787-ben a Körmöcbányai rajziskola berendezésére 150 forintot, a tanító ellátására évi 400 forintot utalt ki a Helytartótanács. A tanító *Simai Kristóf* (1742–1833) piarista tanár volt, aki nevét magyar színműfőréként is nevezetessé tette. *Simai* pedagógiai programját így foglalta össze: „A rajziskolának nem lehet feladata művészeket képezni, hanem csupán az iparosokat a rajzolás elemére oktatni.”³¹

A mesterinasok tömegeit a különböző, egymást követő állami intézkedések ellenére sem sikerült rábírnai a vasárnapi rajz-, majd az 1800-as évek elejétől az ismétlődő iskolák látogatására. A XVIII. század végén nem lehetett több néhány száznál azok száma, akik a rajziskolákat – általában rendszertelenül – látogatták, holott az 1777. évi statisztika szerint már 4671 inas tanult Magyarországon.³²

Ebben az időben *Tessedik Sámuel* (1742–1809) Szarvason megalapított és rövid megszakítással 1780-tól 1806-ig fennálló Gyakorlati Gazdasági és Ipariskolája volt értékes kezdeményezés. *Tessedik* iskolája megindulásakor elemi népiskola volt, melynek tárgyai közé az alapító gyakorlati tárgyakat is beiktatott: mezőgazdasági és ipari ismereteket. Az oktatás szoros kapcsolatban állott a táj gazdasági életével. *Tessedik*, aki Szarvas evangélikus papja volt, arra törekedett, hogy a termelési viszonyokat javítsa, s így a nép gazdasági erejét növelje. Szorgalmasan kutatta és iskolájában serényen fejlesztette a vidék gazdaságosnak ígérkező új termelési lehetőségeit: a gyapjú-, len- és kenderfeldolgozást, a selyemhernyó-te-

²⁷ *Császár Elemér*: Deákok költők I. Bp., 1914. 200. o.

²⁸ *Végh A.*: i. m. 116. o.

²⁹ *Szterényi József*: Az iparoktatás Magyarországon. Bp., 1897. 32. o.

³⁰ *Gaal Jenő*: Gróf Széchenyi István nemzeti politikája. Bp., 1902. I. k. 141. o.

³¹ *Hlatky József*: A rajzoktatás a kézműipar szolgálatában és *Simai János* körmöcbányai rajziskolája. = Magyar Iparoktatás, XII. 268. o.

³² *Győrvidnyi S.*: A magyarországi iparitanulóképzés... 9. o.

nyésztést stb. Az iskolában a munkákat úgy osztotta be, hogy változatosak legyenek, s a végzésük közben érzett erkölcsi élvezet a munkát megkedveltesse a fiatalokkal. Szerinte a munka a gyermekeket fellelkesítette. „Örömmel várták a tanítókat, a munka óráit folytonos élénkségekben töltötték; annak gyakori változása és a vetélkedés jó kedvben tartotta, s felbuzdította őket, mialatt mind nagyobb ügyességre és a munka szenvedélyes szeretetére tettek szert.” Meggyőződése volt, hogy az ekképp gyakorolt gyermekekkel bármely magántermelés körében, bármely nagyobb vállalatnál vagy közhasznú intézetnél s az egész nemzet gazdasági életében, sőt, annak egész közművelődés körében is végtelen sok jót lehet elérni.³³ Némely év téli hónapjaiban kilencszáznál több kisebb-nagyobb tanítványa volt, akik testi és lelki képességükhöz mértén, tanítók vezetése alatt, idő és körülmények szerint mintegy hatvanféle munkát végeztek. A kisebb gyermekek olvasókönyvből tanultak; „kötelességükről szülei, a felsőbbség, az uralkodó, Isten és önmaguk iránt szerény nyíltsággal és szabatosan megfeleltek”. A leánykák, köztük jómódú szülők gyermekei is, a gazdálkodás és háztartás körébe tartozó ismereteket és ügyességeket sajátították el; „rokka mellett, igen derült arccal ültek, s gyapjúból oly fonalakat eregettek guzsalyaikból, milyeneket csak felnőtt és begyakorlott munkásoktól várna az ember”. A nagyobb növendékek és a gyakornokok „a földrajzot, a természetrajzot, a természettant, az emberi test ismeretét, a polgári építészetet, a pénz- és kereskedelmi ismereteket, a technológiát, a gazdaságtant, a vegytant tanulták”.

Tessedik iskolája 1806 őszén az elégtelen anyagi támogatottság miatt megszűnt. Okaként a fejletlen gazdasági körülményeket szokták felhozni. Kétségtelen, hogy a filantropista pedagógia egyik sikerrel kecsegtető kísérlete szűnt meg iskolájával, de hatása a következő korszak törekvéseire is kisugárzott.

Hasonló gondolkodásmód és a kor szellemisége vezetett 1796-ban a keszthelyi Georgicon megalapításához. Gróf Festetics György (1755–1819) nagy vagyonát a haza felvirágoztatására szánta. 1792-ben Csurgón gimnáziumot alapított, majd az okszerű mezőgazdálkodás érdekében, gazdatisztek képzésére felállította a szakiskolát. A Georgicon a „földmérő és inzsellér praktikánsok számára létesített stipendiumok”-kal az iparosképzést is előmozdította. Az inzselléri stipendiumot elnyerők kötelesek voltak a helybeli iskolákban vasárnaponként a mesteremberek számára némely matematikai tárgyakban oktatást tartani, amelyért nekik stipendiumaikon kívül különös jutalom járt.³⁴

A kapitalista tendenciák megerősödése

Magyarország gazdasági, társadalmi viszonyaiban jelentős változásokra került sor a napóleoni háborúk időszakában, amelyek 1792-től megszakításokkal 1815-ig tartottak. Ezalatt az idő alatt viszonylagos elmaradottságunk mellett is megerősödtek a tőkés viszonyok. A manufaktúrák száma és termelése is fellendült, annak ellenére, hogy a konjunktúrában még a céhek száma is jelentősen nőtt. A háború igényelte hazai mezőgazdasági feleslegek jó áron keltek el, a termelők, a nemesség és a jobbágyparasztság kastélyokba, kúriákba és színvonalas parasztházakba fektette így felgyűlt vagyonát, a nagybirtokos arisztokrácia egy része pedig Bécs-

³³ Gaal Jenő: A falu gondozása. Tessedik Sámuel élete, alkotásai és művei. 1918. 55–56. o.

³⁴ Vigh A.: i. m. 124. o.

ben pazarolta azt el. A földvásárlástól eltiltott zsidóság bizonyos része is jelentős haszonhoz jutott a gyűjtőkereskedelemből és a hadiszállításokból. A konjunktúrának az 1810-es évek derekán vége szakadt, a pénz kétszeri leértékelése után a megyékben szerveződött az ellenállás. Az 1825-ben összehívott országgyűlésen a nemesi kiváltságok és a rendi alkotmányos jogok védelme mellett a reformok iránti igény is egyre markánsabban megfogalmazódott.

Bár a korszakra továbbra is „a vasárnapi és a rajziskolák” jellemzők, az érdekeltek, az iparosok és kereskedők köréből javaikat merülnek fel a korszerűsítésre. Például a kereskedő céhek tiltakoznak az ellen, hogy a tapult, letelepült kereskedőt a vásári „zagyvalékkal” egy kalap alá vegyék, s 1800 táján a kereskedőcéhek nyomtatott „atyai utasításokat” bocsátanak ki tagjaiknak az inasnevelésről. A pesti Polgári Kereskedelmi Testület 1808. április 8-án terjedelmes felségfolyamodványban javasolja, hogy „az inas a tanulóévek befejezése után főnöke bizonyítványával jelentkezék a testületnél a bizonyítvány hitelesítése végett”. A főnöknek joga van, „hogy inasával a felszabadítás előtt a Testület színe előtt vizsgálatot tétessen”. A vizsgálat csakis az inas szakmájának közönséges ismereteire, így az áruk általános ismertetőjeleire és különbségeire, az üzleti levél, az áruszámla, a nyugtatvány, a váltó, az utalvány külső alakjára szorítkozhat. Ebben az esetben a tanuló bizonyítványán egyszerűen a vizsgálat megtörténtét igazolja a Testület. Ha azonban a vizsgálatot más kereskedelmi tárgyakkól mint például a kereskedelmi életben használt váltóról, tekintettel a szokásokra, forgatmányra, a kibocsátó, intézvényezett és forgató közt való különbségre, a tételeknek a tartozás és követelés rovatokba való bejegyzéséről, továbbá a kereskedelmi árukalkulációból kielégítően leteszi, a bizonyítványba be kell írni, hogy „feleletei által megérdemelt dícséretet és tetszést aratott”. A folyamodványt a Helytartótanács csak 1816-ban minősítette elfogadhatónak. A tanulás csak magánszaktanítók, ügyes könyvelők és szakkönyvek segítségével volt lehetséges.³⁵

A reformkor szakoktatási törekvései

Történelmünk reformkorának azt az időszakot nevezem, amikor a rendi alkotmányon nyugvó állami és társadalmi élet békés eszközökkel átalakult, korszerűsödött. Ennek időhatárait csak hozzávetőlegesen lehet az 1825-i országgyűléstől az 1848-i utolsó rendi országgyűlésig meghatározni, azt megelőzően és követően is voltak olyan tendenciák, amelyek új reformelveket tükröztek.

A korszak egyik kedves eszméje a szakképzésen alapuló gazdaságfejlesztés. Talán az első ilyen tárgyú alapvetés *Fáy András* (1786–1864) 1816-ban megjelent munkája, a „Próbatétel a mai nevelés két nevezetes hibáiról”, amelyben a szakoktatás fejlesztése mellett emel szót. *Gróf Széchenyi István* a Stádiumban (1833) arról írt, hogy „az ipar és kereskedelem nem oly egyszerű dolog, mint úkapáink módjára kardot rántani és vad rajként megtámadni az ellenséget; hanem azok felvirágoztatása hideg számítás, tudást, pénzerőt, s a rendnek úgyszólván kegyetes tiszteletét követeli!” Itt mondja ki, hogy „a céhek és a limitáció (árszabás) felesleges”, mert minden monopólium „egy pár évre hasznos, de hosszabb időre a köz előmenetel gátja”.³⁶

³⁵ Györfiányi S.: A kereskedelmi szakoktatás Magyarországon a dualizmus korában. 108. o.

³⁶ Bártfai Szabó László: Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez. 1800–1860 Bp., 1943.

Napirendre került a mindennapi oktatást biztosító szakiskola felállítása. Az alap, amire ez az új iskolatípus támaszkodott, a vasárnapi iskola volt. Ebből indult ki 1930-ban *Bibanco Gyula Emanuella* a Pesti Polgári Kereskedelmi Testület támogatásával megnyitott, később mindennaposá fejlődött kereskedelmi szakiskolája.

Bibanco kereskedelmi tanintézetében alsó és középfokú szakoktatás és felnőttek továbbképzése is folyt. Iskolája mintául szolgált az egész országban vasárnapi és mindennapos iskolák alakulásához. 1838-ban a Helytartótanácsnak panaszolja, hogy Pesten és vidéken egyaránt öt utánözva folyik magániskolákban és magántanítás keretében s a zsidó elemi iskolákban a kereskedelmi szakismeretek terjesztése. Ezek az általa kidolgozott szabályok és irányelvek szerint berendezett budai, temesvári, pécsi, soproni, győri, nagykanizsai, szebeni és kolozsvári magániskolák elidegenítik tőle tanítványait. (A felsoroltakon kívül a Veszprémi Kereskedők Társulata által 1831-ben szervezett Gremial Sonntagschuléről is biztos adataink vannak.) Kéri *Bibanco*, hogy Pesten a kereskedelmi tudományokból senki se tarthasson rajta kívül nyilvános előadásokat. Kérését nem teljesítik.³⁷ *Bibanco* iskolájában már oktatják a későbbi kereskedelmi szaktárgyakat: a kereskedelmi számtant, könyvvitelt, fogalmazást, jogot, kereskedelmi ismeretet, áruismeretet, technológiát, kereskedelmi földrajzot, történelmet és német, olasz, magyar nyelvet. Bár az oktatás német nyelven folyt, a hazai nyelv és viszonyok tanítását fontosnak tartotta. *Bibanco* iskoláját *Hampel Antal* folytatta tovább. Fontos újítás volt a magyar nyelv tanítása, mert akkor a tanárok és tanulók jó része németül beszélt, a kereskedelmi élet német nyelven bonyolódott Pest-Budán. Ez az oka annak, hogy a kor ismert politikusa, *Táncsics Mihály* 1837-ben kérvénnyel fordult *Boráros* pesti főbíróhoz, hogy az inasokat magyar nyelvre ingyen oktathassa. Kérése hiábavaló volt.

A reformkor ugyancsak népszerű követelése volt, hogy a polgári átalakulás érdekében állítsanak fel minden nagyobb városban gyakorlati tanodákat, vagyis szakiskolákat. Ehhez a kérdéshez a kor minden jelentősebb alakja hozzászólt. Legnagyobb hatású szószólója az iparoktatás ügyének a XIX. század negyvenes éveitől kezdve *Kossuth Lajos* volt. Első nagy alkotása az Országos Iparegyesület, a magyar ipar kifejlesztését tűzte ki céljául. 1842-ben azt javasolta, hogy az Iparegyesület gondoskodjék a hazai műipar érdekeinek minden oldalról való szolgáltatásban folyóirat kiadásáról, valamint mesterinas-iskolák felállításáról stb., általában az iparosság értelmi színvonalának fejlesztéséről. Ennek hatására az országgyűlés tanulmányi bizottságot küldött ki a kérdés kivizsgálására. A bizottság tervezetében arra hivatkozott, hogy – Európa nemzeteinek példájára – nálunk sem lehet már halasztani a vasárnapi ipariskolák felállítását. Javaslatára alapján a Helytartótanács elrendelte a vasárnapi iskolák általános szervezését. A tanítandó tárgyak: vallás- és erkölcsstan, szépírás, anyanyelvi írás és olvasás, a számvetés fő szabályai, a természetrajz és a természettan elemei voltak.

E rendeletben foglalt tantárgyak azonban egyáltalán nem szolgálták közvetlenül az iparosságunk szakmai színvonalának emelését. Ezért *Kossuth* kezdeményezésére 1845-ben az Országos Iparegyesület megnyitotta Pesteri az első „mesterinas-iskolát”, amelynek célja a kézművességhez általában szükséges ismeretek (ipari szakismeretek) oktatása volt. Ennek az iskolának már volt szervezeti szabályzata is, amelyet egy nevelő, *Virnau János* készített, de megalkotásában

³⁷ Győrüdnyi Sándor: A budapesti szakoktatás évszázados múltja. In: Egy évszázad a főváros szakoktatásának történetéből. Bp., 1980.

jelentős szerepe volt magának *Kossuth Lajos*nak is. Azonban ez az iskola is kevésbé volt látogatott. Az első évben 18 céhből 91 inas, a harmadik évben 23 céhből 127 inas járt a mesterinas-iskolába, holott ekkor már 4000 inas dolgozott Pesten.³⁸

*Kossuth*nak a politechnikai főiskoláért folytatott harca is ebben az időben vezetett eredményre. Királyi leirat engedélyezte „a Pest szab. kir. városban felállítandó és a tanulmányi alpból javadalmazandó ipariskolát”, amely 1846. november 1-jén nyílt meg *József* Ipartanoda néven. (1856-ig középfokú oktatási intézmény maradt, akkor emelte királyi rendelet egyetemi rangra. Csak 1871-ben kapta meg a doktorrá avatás jogát, vált Műegyetemmé.)

A forradalom és szabadságharc, majd az abszolutizmus korának szakképzése

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején az ifjúság – az elsősorban érdekelt – is fölemelte szavát. Többek között követelték, hogy „az inasok dolgát rendezzék úgy, hogy az inaskodás alatt tanulja a mesterséget, ne pedig pesztra legyen”. Az inastüntetés jelszaván túl az első felelős minisztériumban komoly intézkedések láttak napvilágot. Az illetékes *Klauzál Gábor* földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter 1848. június 9-én kiadta rendeletét a céhszabályok módosítása tárgyában, amely 4. paragrafusában kötelezte a mestereket arra, hogy „amennyiben lakhelyeiken vasárnapi s rajziskolák léteznek, ezekbe a tanulókat szorgalmasan eljárnatni tartoznak”. Pozsonyban ennek hatására a céhek szigorúan megkivánták az inasok iskoláztatását. Azt az inast pedig, aki a vasárnapi iskola látogatását nem tudta kellően igazolni, nem szabadították fel, a mulasztók tanidejét pedig három, sőt hat hónappal is meghosszabbították.

Az abszolutizmus időszakának kettős arculata volt. A teljes politikai elnyomás mellett a polgári forradalomnak a tőkés átalakulás feltételeit megteremtő, de befejezetlenül maradt reformjait a birodalom egységesítését szolgáló császári rendeletek útján valósította meg. Így az 1853. március 2-án kiadott, „úrbéri pátenz”, „a kárpótlási és földtehermentesítési nyílt parancs” befejezte az 1848: XV. törvény megvalósítását, a jobbágyfelszabadító örökváltságot. Ezzel a mezőgazdasági szakképzés új dimenzióját is megteremtette.³⁹ Ekkor került sor a kereskedelmi és iparkamarák szervezésére. Ezek az 50-es évek tényleges kereskedelmi fellendülésének talaján változást követeltek. Az egyre izmosodó nagykereskedelem már nem elégedhetett meg a boltban töltött inasévek gyakorlatával és a néhány órás vasárnapi oktatással. Mindezek ugyanis a kereskedelemnek csupán kiskereskedelmi funkcióit elégítették ki.

1856. január 15-én a Pesti Nagykereskedő Testület választmányi ülésén *Appi-áno József*, a Pest-Budai Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, Pest város helyettes polgármestere javaslatot tett egy külföldi mintára szervezendő felső kereskedelmi iskola alapítására. Az iskola érdekében a kereskedők között megindított gyűjtés óriási összeget, 40 ezer forintot eredményezett. Az 1857 szeptemberében megnyílt iskola, a Pester Handels Akademie hosszú időn át – 1875-től Budapesti Kereskedelmi Akadémia néven – játszott vezető szerepet a középfokú kereskedelmi szakoktatásban. Az ipari fejlődést nem követte ebben a korszakban még látványos szakisko-

³⁸ Györiúányi S.: A magyarországi iparitanulóképzés... 11. o.

³⁹ Györiúányi Sándor: A Kigazdapárt regénye. Bp., 1995. (Változó világ 5.) 6. o.

la-alakulás. Az ipari előképzettség fejlesztésére és a technikai pályára való előkészítés érdekében a császári „Organisationsentwurf” alapján létesültek ugyan újabb reáliskolák, a magyar közvélemény azonban németesítő törekvéseik miatt idegenkedett tőlük. Így a gépesedő iparnak a kvalifikált munkaerő iránti igényét ebben a korszakban elsősorban külföldről behívott szakemberekkel biztosította.

Távoktató szakemberek képzése távoktatással

Távoktató kurzusok tervezése és kivitelezése

Ajánljuk: tanároknak és oktatási gyakorlattal rendelkező más képesítésű szakembereknek.

Témakörei: A távoktatás kialakulása, jelene és jövője. A távoktatás rendszermodellje. Távoktató kurzusok tervezése és kivitelezése. Résztevők és konzulensek a tanítási folyamatban. Távoktató kurzusok finanszírozása, gazdaságossága, értékelése.

Távoktató konzulens képző kurzus

Ajánljuk: azoknak a tanároknak és oktatási gyakorlattal rendelkező, más képesítésű szakembereknek, akik távoktató kurzusok konzulensi (tutori) feladatait látják el vagy erre készülnek.

Témakörei: A távoktatás kialakulása, jelene és jövője. A távoktatás mint megtervezett, irányított és ellenőrzött tanítási-tanulási folyamat. A konzulens helye, szerepe a tanulás irányításában és ellenőrzésében.

Tananyag prezentáció: nyomtatott médiával.

A résztvevő és a konzulens közötti kétoldalú kapcsolat: levélben beküldött feladatok értékelésével, csoportos, illetve telefonon történő konzultációval.

Kérjen részletes információs anyagot az alábbi címen:

**European Distance Education
Európai Távoktatás**

1146 Budapest, Thököly út 58-61. II/215.

Tel.: 343-5124, Fax: 343-5184